

ПІД ГОЛИМ НЕБОМ.

НАРИС

Ольги Кобилянської.

Глибока зима.

Небо закуталось в однобарвну сірину; неформні снігові хмари збились під него, і злившись з ним, творили смутну копулу над широкою білою рівниною піль. Неначе з неба виспалась, так снувала ся нечувана маса чорних кавок довгими рядами по білих межах, і величаючись рухливо, радились над чимсь поважно. По годині розділились на три табори, знялись один по другім журливо в гору і поплили чорним хрестом поважно в далечінь. Летіли звільна ритмічними рухами чим раз висше, звертали ся кілька разів назад. Кружали сумовито, жаліючи над полем, пустили ся лагідно в сторону міста, що далеко від піль визирає з мраки на згірю стрункими вежами, — завернули знов назад і зникли, мов розпелдись здрібнілими точками в мрачній далечині.

Біла рівнина лишида ся пуста.

Безмежна, широка як степ, прибралась у грубу верству снігу і гляділа тупо в сіру, небесну копулу.

Нею далеко вида ся дорога і губилась чим раз далі в білости. Око так і вяло від посрібленої поверхні.

В гладку рівнину прямували одні малі сани.

Глибоку тишину, що стелилась над широким тим мертвим морем, перебивали напрямком дороги годоси дріб-

них, дитячо зренячих дзвінків і мов кропили її тоненькими, одностайними крапельками звуків.

Малі сани тягнула рудава конина.

Не була гарна; сама собою незграбна. Довга шерсть її не знала греблиці і щітки, а грива росла як хотіла. Лиш ноги в неї були тонкі і сильні мов струни, а груди і ніздрі широкі — знак витревалости в потягу і бігу. Йшла пильно; по важности, з якою ступала, знати було, що була інтелігентна і вдячна, і що належала до тих, що радше з утоми пануть, чим залишають свій тяжкий обов'язок. І вона любила обов'язок. Прийшла з тим потягом — сповняти все, що наклав хто небудь на неї — вже на сьвіт і він ніколи не давав їй супочинку.

Батога ненавиділа.

Знакомство з ним уважала за грубу ганьбу, а коли лучалось їй кілька разів, що вдарено її ним — вона складала уражено вуха в зад і валила скажено задніми вошитами. Ломила дишель або орчки, або рвала посторонки. З того часу не брали вже до неї батога, а грозили їй лише кулаком.

І дивно! Хоч її пан сидів звичайно позад неї і вона не все могла бачити, що діється там — усе таки відчувала, коли він здоймав кулак над нею і до своїх грубих напминаючих окликів — махав ним грізно. Тоді летіла як шалена широкою рівниною, гнана диким почутем страху, що на неї туй-туй спадуть якісь здоганяючі її в повітрі чорні пошматовані хоругви і убють її на місці мов грім.

Упряжена в старанно повязані і поштуковані посторонки і шнурки, йшла скореньким і пильним кроком, схиливши стріпату голову в низ, неначе-б добре знала свої обов'язки. Раз — заїхати завчасу до дому, щоб не остатись в ночі на тім білім морі, не стрінутись на нім з заверюхою, що страх як грізно і самовільно шаліла на безкрайности — а по друге — що знала, кого везе.

Тягнула родину ідіотів.

Почала їх тягнути — коли ще ранок був притемнений бурим серпанком задуманої ночі — і мала ще перебрести отсе ціле мертве море до вечера. Чи успіє?

Не знала. Сніг лежав грубо, дорога не була добре уїхана, а у повітрі ген високо роїлись, майже клубились білі, дрібосенькі рої і віщували недобре. Лише ще не знати було, в котрій хвилині розібють ся і нечутним летом заповнять повітре і засиплють і без того білу рівнину.

Вітер почав злегка глузувати собі. Змішав ся в острою мов огонь пекучою студенею і розпочав гульню. Зразу легким танцем на поодиноких місцях, а опісля в змінінї tempo. Зривав ся і утихав раптом. Прилягав до землі і затаював віддих. Потім зривав ся шалено і знявшись широким крилом у гору, рвав білі хмари ніжних сніжин в свої обійми і розжалівшись з ними, мчав ся дико помертвілим морем. В полеті спиняв ся від часу до часу, кружав у дикій несамопитій пустоті вихром на однім місці і кпдав високо клубами снігу стовпом у гору...

Краплі звука дрібних дзвінків розплакали ся...

— — — — —
На переді санок сидів він і держав віжки.

Одягнений у старий почорнілий кожух, сидів як голова на малім підвисшеню, що уходило за сиджене.

Голова прикрита мізерною шапчиною — неначе без шиї вибігала вся в бороду. Борода з малою як у кози чорною рідкою борідкою, становила найбільшу і найвиднійшу часть лица. Кирпатий ніс, малі мов перець очи дивили ся в тупій а заразом ідіотично-задумчивій плоскій журбі зпід низького чола перед себе.

У делкім віддаленю за ним — на лабузі — низше від него сиділа вона. Обвита темною хусткою голова була ще раз вузенькою білою хусточкою понад чолом перевязана; знак, що дорога їх була далека.

І в неї голова сиділа на карку мов без шиї. Але її лице — Боже, те її лице! Заокруглене, плоске, було майже в гору звернене. Грубі і широкі губи цпшали ся погано на лиці, ніс круглий, а великі мов небо сині очи перенялись на віки безвиразним поглядом.

Значно було: ніколи в житю не морщила думка її брови. Ніколи не зазнавала зворушуючих почувань; в її душі погода. Вічна, до розпуки приводяча, одностайна,

тупа, глуха погода! Вічна бездумна погода! Сиділа так за ним, що знати було: він був кермуючою силою і головою всего, а вона лише в спокійнім вижидаючій послузі приймала все, не застановляючи ся ніколи над тим, що походило від него. Він знав, що робить.

— — — — —
Як найшов саме її — і де надібрала вона його?

Між ними проходило і пересувалось стільки людей — вони родились кожде в иньшій місцевості — а однак — ждали десь обопільно несвідомо на себе. Його не хотів ніхто, аж доки вона не стрінула ся із ним, а з неї глузували всі, доки він не порозумів ся з нею.

Опісля і вийшла якась на причуд дивна, на пів дика, на пів сьмішна гармонія. І який був він — а все таки навіть і він устроїв собі свій власний сьвіт, де був у себе сам один паном, рядив і мав усе під своєю опікою і де все виходило як хотів, де був самовладцем і був ним з цілою своєю ідіотичною повагою.

Сидів тепер у напруженій задумі і мав свою хатину перед душею. Малу, схилену, соломою вкрпту хатину, зі скісними віконцями — коло неї низька шопка і стіг соломи... Хата під лісом, майже обведена ним, у глибокій затиші, мов старий, спорохнявілий, ніким не тканий гриб.

В ній лишив конаючу матір. Далеко, широко від ліса жадної душі, лише бліда, німа рівнина.

Вони вчора з ранку виїхали з дому. Треба було в місто. Отсе вертали...

Між ними обома сиділо воно. Носило сліди його й її на собі і було осередком одинокої іскри Божої в убогих їх душах, осередком їх любови. Вязало їх тісно зі собою і приковувало до малої під лісом засуненої хатини. Своім дрібним, мізерним істнованем надало їм відразу ціль життя і силувало несвідомо до живішого думаня і праці. Зрозуміли. Треба було за що небудь брати ся. Воно було. І з усього визирало для них воно.

Сиділо загорнене в найліпшій одежі і хустині, не гарне, з вибалушеними, ясними оченятами і дивило ся мов черепаха однаково перед себе. Нагадувало також

молоді з гнізда визираючі пташенята з голими головками і майже на верх видізаючими очима.

І спокійно між ними сиділа безжурність.

В літі возили від часу до часу до одної великої лазні в місто мітелки із зеленого дубового листа, де діставали від сотки 2 злр. Майже ціле літо вязали і вязали.

Все, що робили, робили разом. Мале зносило налагоджене дрібне прутє, а родичі вязали його механічно, мовчки. Куди не глянути літом коло їх хатини, всюди повно мітелок. Була обтулена ними, а приспа завалена верствами предивного того богатства.

Здавало ся — ціле жите їх, уся їх будучність крила ся у зеленій дубині, що рік-річно весною відновляла ся і простирала до них свої густі кріслаті віти, а вони так і чіпали ся за зелене гилля і майже живили ся ним.

В зимі вона пряла або брала від знайомої Жпдівки з міста піре дерти. Він ходив із цимбалями по весілях або наймав ся десь колісь із кониною. Се останне рідко. Його хатина далеко від села і люди навідували ся мало до него. Часом вивозив і вугля в місто.

Мізерно діяло ся зимою у них.

Майже пересипляли її. Одинокі живі сотворіня, що викликували рух коло хатини, були конина і собака. Їх треба було доглядати і з хати дозирати.

Конина вештала ся цілми днями свобідно мов добра їздия докола хатини, випаючи то тут, то там за чимось коло приспи і край ліса, заглядаючи часом і в хатину крізь вікна своїми мудрими блискучими очима, а собака ворохобилась на найменший шелест дерев. Її гавканє гнало дико в понуру глибину мовчливої дубини, лякало полхливі серни до нестями і грало довго грізною луною в тишині ліса.

Пізною осіню приплентала ся до них його старенька мати, що жила літом з милостині, а зимою переживала у них, і недавно занедужала. Була поражена. Лиш одною рукою володіла. Вони дожидали її кінця і сьвічка горіла коло неї майже ненастанно...

Лежала тепер сама-саміська в хаті і дожидала їх.

Вони виїхали в місто випросити трохи грошей за мітелки вперед. Треба було справити похорон, як вона вмере. Деревище зладити, попа заплатити, похоронний обід подати... Випросили за тисячку мітелок 15 злр. Звичайно діставали 20 злр., але сим разом і тому що наперед і в зимі — лише тільки.

Вертали отсе. Знаходили ся саме в половині дороги і серед безкрайого поля.

Вертали погідні і вдоволені. Він неначе велпку добпчу зробив і сповнив важку задачу. Мав стільки грошей у своїх руках! — ніколи ще не мав стільки разом; ну — але в него мати вмирає, а може вже і вмерла?... Він поховає її гарно, як личить їздї, щоб люди не глумили ся із него. І так усе чогось підсьмішкують ся. Але то нічого, усе буде добре. І він почуває себе важним і неначе бачить ті похорони.

Бачить хоругви коло своєї хатини і багато людей з повідкриваними головами. Один чоловік тримає хрест у руках. Поза тим не бачить нічого і не всів більше нараз подумати...

Так. Його мати вмерла. І щоби не казали, що він не похоронив свою маму. Свою рідну маму...

Віз із собою кільканацять сьвічок, кусень мяса на посмертний обід, трохи муки і велику фляшку горівки.

Собака скавуліла коло хати голодним, жалісним голо-сом, хвилями зривала ся, кидаючись на всі сторони неса-мовито і майже уривала ся на дрантивій мотузині — однак ніщо живе не з'являло ся. Іньшим часом дивпла ся не-настанно на двері блискучими очима, чи не відчинять ся і чи не кине її хто якого їдла — але вони немов на віки зачинили ся і вона плакала з жалю і нетерпливости.

Ціла хмара чорних ворон злетіла звідкись і посїдала на гиляках докола хатини, найживши скучно дрібне піре. Лісом гнав дикий глухий шелест, ломило ся сухе гилле, мов о него отирало ся щось, а відтак наближала ся ніч. Не добра, нечувана ніч.

Вихор не уставав. Зимно як огонь вядило все, а він так і розносив собою.

Із-за ліса надлетіла біла хмара снігу і кинула ся на хатину. Рвала і термосила її, добивала ся і силувала ся розірвати вікна або двері. Не чув її ніхто там у середині. Вона прилітала з широкого поля і благала ратунку. Там страшно діяло ся...

В хаті було тихо і темно, сьвічка згасла.

В углах темнота стовпом зросла і стояла недвижно, а серединою хати прокинув ся сумрак. На печі лежала старенька і сьвітила чорними очима просто у вікно.

Чула все. Не могла відчинити вікна, воно було забите, а вона лиш одною рукою і душею жива; хрестила ся на силу і відповідала: „Я чую — казала — але не можу; вертай назад.“

Хмара помчала ся кудись, полишаючи за собою гробову тишину в хаті, а за хвилину прилетіла друга.

Знов те саме. Термосіне, стогін і гудіне в комині. Жмені снігу метали ся о вікна, а вкінці почало ся дике шаліне докола хатини. Мала хоч би й розсадити ся — а доступити до живої душі... Холод тиснув ся жадібно коло шиб і бажав усе на віки заморозити, а вітер захочував гострим свистом.

Через час почув ся голосний лускіт, а опісля жалісний бренькіт. Зі сторони ліса відірвало ся вікно і падучи розбило ся на дрібні кусні.

На подях зле виглядало. У повітрі нечуваний бій. Хмари снігу кидали ся зм'ями на себе, клубили ся і розбивали ся завзято — иньші знов металась серпанками сполохано на всі боки, розпинали широко свої крила, відпирали напір дикого вихру. Але він сильний і розлючений, рвав їх зі собою, кидав до землі, а опісля знявши їх у гору — розносив з побідним свистом по широкій рівнині.

Мала конина борола ся з усеї сили в білих роях. Крок за кроком тягнула свій тягар, але дороги вже не знала. Її змело і перед нею зрівняло ся нараз якесь одно широке, біле море.

Її шерсть і грива одубіли. Вона ішла зі спущеною головою і тяжко дихала. Чула, що туй-туй упаде. Від часу до часу ставала, відсапувала, а потім немов почувши за

собою грізний кулак рвала вперед. Вітер пер її все в бік — і коли вона вже майже подавала ся, надітали серпанки снігу і навертали нею в противну сторону. Не бачила виразно, куди йде. Дзвінки додавали їй сили. Слухала їх. Хвилями видавали ся вони їй як тоненький бренькіт мушок у літі, коли пасла ся краєм ліса і вони в сяєві сонця лїниво роїли ся в повітрі або докучали їй коло очей. Тоді вона майже рвалась вперед і їй здавало ся, що прискоривши кроки спинить ся коло зеленого ліса і дрібонької ніжної трави, котру так любила спасати. Та ба! Се не було літо, се була зима люта, як огонь.

Грубі наминаючі слова пролітали над нею чим раз рідше і слабше. Десь немов розлітали ся. Віжок, здавалось, ніхто не держав. І справді не держав. Її пан витягнув фляшку з горівкою, що віз її на похорон та посмертний обід і розгрівались нею всі троє. Перемерзли до кости. Мали під собою лише купу лабузу і якесь лахміє. Коли виїздили з дому, було тихо у повітрі.

Вона попивала жадібно подаваний їй розгріваючий напиток, хухаючи раз-у-раз у закостенілі руки — а мале, напившись, уснуло. Він уже найдовше прилягав устами до фляшки.

Опісля викрикував важким і грізним голосом на конину — і часом мов пригадував собі щось, дивив ся диким переляканим поглядом перед себе. Докола него шалїла заметільниця; страшна, давно нечувана, і він не бачив нічого. В лице, що висував його, аби глядіти лучше вперед, било зимними шпильочками і очи стулювали ся мимоволі. Щоки аж пекли від студени; ушей не чув уже. Кілька разів мелькнуло йому через голову: чи не взяв ся його блуд? Але потім успокоював ся. Не може бути. Конина ось тотя ніколи не блудила. Їздив уже нею четверту зиму. Раз сама заїхала до дому, як він ще з одним чоловіком підпивши собі трохи позасипляли на візку. Не було й куди блудити. Полями веда лиш одна дорога; нею їздив рідко хто зимою, хіба лиш літом, як на полях лежало збіже — отже нікому було з дороги уступати ся. Біда лиш, що розревїлась заверюха, дорогу замітала. Але вона все знала, вона заїде як треба. Все до дому рвала ся. Худоба все так...

Лише коби студінь попустила... з зимна аж щоки розболіли... Щось пірвало його за шапку і збило з голови, майже на силу утримав. Відтак засунув її тісно над чоло, потягнув ще раз із фляшки, подав фляшку жінці і заховавши її опісля коло себе в ноги, закинув собі віжки на шию, руки засунув у рукави і згорбивши ся у двоє перед вітром, попав у тупу задуму і сидів недвижно.

За ним із заду змовкло також. Жінка лягла в сани, аби захоронити ся від вітру і охоронити від него сплячу дитину — отже ніяк було балакати. Вітер і так відганяв слова і ловив їх у себе. Їхали так довго. Часом мов зі сну прокидав ся і гукав на руденьку: „Каліко мой, чого стоїш“? Або грозив диким голосом.

Перед його уявою стояв непорушно, мов понурий мур, великий дубовий ліс, а під лісом його хатина. Відтак бачив матір на печі. Коло неї горіла сьвічка...

Він сам уставив її там... і вона горіла.

Далі видів похорони... хоругви... людей з повідкритими головами, а опісля посмертний обід. Він зладив посмертний обід, бо його мати вмерла. Ходить між людьми, просить їсти і пити і наливає горівки з фляшки. Пили. Він усе наливав, а вони все пили. Най пють, аби знали і аби не говорили. І так усе підсьмішкують собі з него — але раз най знають. Він матір свою ховає. Зладив посмертний обід...

На дворі заверюха, очей не може розплющити, але се нічого. В хаті тепло і йому тепло. В цілім тілі розливалось ся тепло, а заметільниця так лютувала і товклась, аж страшно... лісом гуділо...

І гудить і шелестить ненастанно. Сєж ліс велитень — се листє так шелестигь... дубина тота золота!

Ей той ліс, той ліс, той ліс! Хто би його знав, що то за ліс — на весні хто би його знав... Великий та зелений! Він його тато і мама і годує його як свою дитину. Його гилле широке і зелене, листє чорне, блискуче, аж любо мітелки вязати. Всі вяжуть; він, жінка і мале. Але мале найменше. Воно зносить листє, а зносячи робить доріжку зелену, граєть ся листєм. Обсипує себе ним, а листки літають мов зелені метелики докола його голови. Що йому

робота? Що воно знає? Йому аби все готове було, та тепло аби йому було. Сонце аби йому гріло. А сонце світило і гріло... пригрівало так, що роскіш. Усе тіло теплом своїм заливало...

„Каліко мой — чого стоїш?“

Причудось їй отсе, чи вітер розніс був ті слова і аж тепер вернув назад до її слуху.

Дзвінки мов стрепенули ся, мов жменею з жахом розсипані на однім місці, так раптом зойкнули.

І знов те саме. Голосне сапанє, майже стогін — і брила своїми тонкими ногами в закостенілім морі.

Неба мабуть не було.

Понура маса звисала затемнена над землею. Над білою рівниною клубили ся хмари снігу, иньші мов у перегонах літали в несказанім переляку, безцільно, гонені диким вихром. Він сам, невидимий і гострий мчав ся завзято на всі сторони, шукав і котив ся за кимсь, бушуючи у невиловленій лютої.

Нечувана погоня відбувала ся німо на широких просторах.

Дзвінки задрожали і змовкли.

Руденька станула мов укопана. Десь недалеко перед нею перелетіла в серпанках снігу закутана, довжезна чорна змья-ведитень в червоним, огнем налитим очима, голосно стогнучи та сапаючи через поля і зникла. Лишила за собою чорні клуби диму. Довго було ще чути її стогін і стукіт, а потім все втихло. Майже не тямлячись вернула руда. Дрожала на цілім тілі з переляку. Оглянула ся за підмогою. Але їй метнув ся в очи лише німий вітер і танець розшалілого снігу.

Поступила кілька кроків у перед і вдарила головою о якийсь височенний тонкий стовп. Знов станула. Над її головою розсипала ся предивно гармонійна, сьміла струя звуків і не вмовкала. Звеніла без перестанку, неначе гнала одностайним, безжурним летом через цілу безмежну просторінь...

Насторчила вуха і слухала. Що се? Було мило і гарно і ніколи не чула сего, хоч скільки разів переїздила сею до-

рогою! Грало так звучно і рівно і не мало нічого спільного з отсею заметільницею. Воно не бояло ся її і летіло так спокійно і сьміливо крізь вихор до своєї мети...

Відтак прокинула ся.

Вона знов стояла і зараз гримне голос, підніметь ся кулак над нею. Не відчувала його вже довший час над собою, отже він певно туй-туй підніметь ся, а з ним разом і ті чорні зловіщі шмати, що їх мов грому бояла ся.

Почала рвати ся вперед. Дзвінки розворушились і підляли звуками її сліди. Підбігла короткий кусень... та що се таке?... Вона зачіпила о такий самий стовп як перед хвилею, і з него розходила ся як передше та сама чудова, мила гра. Струя звуків, сама одинока, плила одно-стайним бренькотом своїм невпинно через отсе море в безвісти...

Та вона не стояла тут більше. Напруженими силами тягнула. Часом падала і знов уставала. Дикий ляк запанував над нею. Їй здавало ся виразно, що замість кулака настановила ся там за нею на санках чорна, недвижна, кінчаста купа, стаєть ся чим раз тяжшою і дивить ся заєдно на її хребет. Щось чужого почула на санках, і те чуже мусіла тепер везти. Ясний інстинкт, що проводив її досі, почав покидати її. Очи почали іскрити ся, ніздрі розширяти ся. Ціла довга грива наїжилась миттю, вона скочила сполохана в бік, а потім почала утікати.

Несамовита сила вступила в неї і вона утікала. Гнала протяжними скоками; заднім тропом майже прилягала до землі з остраху, а переднім порола сніг. Дзвінки не опускали її. Товклись пискливо докола її шиї і блатали розпучливо не зупиняти ся ані на хвилину ніде. А коли ставала, аби набрати сил, її грудь, здавалось, туй-туй розсадить ся і дзвінки лякливо вмовкали, мов ховали ся раптом у сніг. Тоді ставало їй ще гірше і вона знов утікала без тямки.

За нею росла на санках чорна купа. Білі серпанки снігу супроводили її з обох сторін. Тулили ся до неї, міняючись один по другім, а нарешті осілись на ній нечутно і вкрили її своїм ніжним біливом цілковито. Зпід

него визирав лише якийсь чорний вершок і став ся не-настанним пострахом для рудої...

— — — — —
Над ранком бій устав.

Запанувала тупа тишина. Широкі сніжні крила хмар прилягли білим сріблом до землі і не знимали ся з неї більше. Вихор згубив ся. Небо прибрало ся в сіру барву і тонудо в жалібній задумі.

Слабим, знівеченим кроком і з ледви чутним, дрожачим звуком дзвінків приволокла ся конина до дому.

Станула саме перед дверми...

— — — — —
Собака рвала ся. Вже здалека почула їх і витала диким, несамовитим скавулінням. Тепер лягла до землі і влокла ся до них покійно, о скільки їй се позваляв мотузок. Скавуліла і вила, а очи іскрили ся предивним сьвітлом. Піднімала голову і оповідала. Ждала два дни, не їла, не бачила живої душі. Оті двері онтам не відчинялись, як зачинились за ними... а тепер... а тепер...

Гавкала неспокійно, болізним, роздразняючим голо-сом, то знов шаліла простягаючи лапи до руденької:

„Щож? Щож?“

Тая стріпала ся з цілої сили і поволокла ся з тяга-ром до стога. Дзвінки зісунули ся з неї, упали до землі, а звуки розбігли ся з поспіхом на всі сторони і згубили ся.

— — — — —
Ніч. Глибоке, безкрає небо погідне і оживлене. Зьвізди миготять, дрожать, грають сьвітлом своїм, а де-не-де пере-літають луковатим полетом і міняють місця на небі.

Між ними спокійно стоїть місяць.

Ясне, магічне його сьвітло розпливається лагідно до-кола него. Біла, пуста рівнина залята ним мов сріблом, а високі, тонкі стовпи, що біжуть правильно по ній тут і там і далі, кидають на неї пасма струнких тіней і мов вяжуть ся руками з собою, аби не згубитись у одностайній пустині.

Довгий дубовий ліс, прибраний в іней, творив краєм рівнини кришталевий мур. Його вершки прозорі у сьвітлі, майже розпливають ся в нім.

Около півночі станув у закаменілій недвижності і побілів ділковито.

Бачив: в близькості хатини пересунулась тайком мрака, мов срібна, ледви помітна тканина, припляла чудно сформовану постать і перетяглась нечутно кришталевим верхом у пусту освітлену рівнину...

Місяць пронизав її своїм лагідним сяєвом, а відтак заховав ся на хвилину за хмару, заглянувши в її фосфоричні, безсмертні очі...

Вона зчезла...

Струя звучної, спокійної гри летить живо рівною ниткою далеко білою рівниною, невтомно, без перерви, мов у вічність.

Де урветь ся?

Їй байдуже.

Страху перед нічим не знає.

Чернівці 25 марця 1900.

